

DE LA VILA GARROSA A SANT VICENÇ DELS HORTS (BAIX LLOBREGAT)

Josep MORAN i OCERINJAUREGUI

Introducció

Quan vaig començar a estudiar la documentació referent a Castellbisbal de l'arxiu de la Catedral de Barcelona em vaig topiar amb un capítol dels *Libri Antiquitatum* d'aquesta seu encapçalat per l'epígraf toponímic *Garrosa*¹. Com que no coneixia aquest nom de lloc, vaig examinar els documents corresponents i em vaig adonar que es tractava de Sant Vicenç dels Horts. Així ho vaig manifestar el 1989 en una conferència sobre *Els noms de lloc del Baix Llobregat* que vaig fer a Sant Feliu de Llobregat², i que vaig repetir a Sant Vicenç mateix poc després, on no se sabia que hi hagués hagut al començament aquest nom de Garrosa. En la dita conferència deia: "*Garrosa*, que és el nom antic de Sant Vicenç dels Horts, penso que ha de provenir d'un antropònim femení del final del segle X o del començament del segle XI; apareix documentada una "*Garoza femina*" a Àger l'any 1048". Avui, a la vista de tota la documentació disponible, hem de remuntar un segle la datació proposada llavors, és a dir, que hi devia aparèixer al final del segle IX, que és quan va començar el repoblament a la dreta del Llobregat, o al començament del segle X³. Respecte de l'origen antroponímic femení, és possible que així sigui, però també és possible que *Garrosa* no coincideixi amb *Garoza*, sobretot per la diferència de grafia *s/z* (que solien representar respectivament una pronúncia fricativa i africada), encara que potser comparteixen una mateixa arrel *Garr(o)*, d'origen incert; en tot cas *Garrosa* presenta la desinència *-osa* (procedent del llatí (*-osu*) *-osa*, que indica la qualitat expressada pel primitiu), que apareix en molts femenins de l'època, com *Preciosa*, *Saborosa*, *Decorosa*, *Bonosa*, *Ortosa* (veg. RAC-1), encara que no apareix documentat precisament el nom de *Garrosa* com a antropònim. Com hem dit, no és clar l'origen de l'arrel, però com que aquesta mena de noms solen tenir un sentit etimològic encomiós de caràcter femení, és possible que provingui de *garra* "part inferior de la cama, garró", en el sentit que era de bona garra; diem això, però, com a simple conjectura.

La primera informació documental que tenim d'aquesta vila, que llavors pertanyia a la jurisdicció del castell de Cervelló, és de l'any 955, en què apareix junt amb el títol de la parròquia: "*In terminio de Garrosa..... in via qui pergit ad domum s. Vincentii*" (CSCg, doc. 42), informació precisada en dos documents de l'any 959: "*in terminio de villa Garrosa, ultra alveo Lubricato*" (CSCg, doc. 58) i "*in terminio de castrum Cervilione, in locum que dicunt Garrosa. Et afrontat ipsa terra: de oriente in ipso regario, et de meridie in terra s. Vincentii... et de cerci in terra de Richilde, vicescomitissa*" (CSCg, doc. 60)⁴.

1. J. Moran, *El Capbreu de Castellbisbal* (Barcelona 1984), p. 17.

2. Publicada pel Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat a *I Jornades d'Estudis sobre el Baix Llobregat* (Martorell 1982), p. 31-44 (la citació és a la p. 36); i també a J. Moran, *Estudis d'Onomàstica Catalana* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1995), p. 31-45.

3. Veg. Montserrat Pagès i Paretas, *Art romànic i feudalisme al Baix Llobregat* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1992), p. 32-32 i 321-325.

4. Encara que a Sant Vicenç dels Horts s'han fet diverses troballes arqueològiques que assenyalen l'existència de poblament en època romana des del període republicà, amb precedents ibèrics, almenys des del punt de vista onomàstic

Sabem, doncs, que hi havia un rec, i respecte de Riquilda, propietària local, es tracta de la muller del vescomte Ot I de Narbona (mort el 933), que era filla del comte Guifre II Borrell de Barcelona i de Garsenda; morí el 962 i deixà com a almoiners la seva filla Garsenda, el seu gendre Manfred i la seva filla Adelaida⁵.

És molt probable que es refereixi al rec esmentat un document de l'any 962 segons el qual uns matrimonis cedien o venien al monestir de Sant Cugat una possessió amb casa, cort, hort, arbres fruiters i un molí situada dins el terme del castell de Cervelló, que limitava a orient "*in rego de Miro comite*" (CSCg, doc. 71). És precisament aquest comte Mir o Miró (964-966), associat al seu germà el comte Borrell II de Barcelona (954-992), a qui s'atribueix la construcció o reconstrucció tant d'aquest rec del Llobregat, com del rec Comtal o Regomir de Barcelona⁶. En qualsevol cas, l'existència d'un rec a la població és confirmada per un altre document de l'any 964, que també es refereix a la riera de Torrelles: "*Est hec omnia in comitatu Barchinonense, in terminio de ipsa Garrosa, ad ipso rio de Torriliis. Affrontat ipsas casas et ipsa terra qui ibidem est: de parte circi, in terra de me Servodei et de Baldomare; de aquilonis, in via; de meridie, in rio de Torriliis; de occiduo, in terra de Livolo vel de filia sua. Altra terra affrontat: de circi, in ipso regario; de aquilonis, in terra de Oliba vel suos eres; de meridie, in flumine Lubricato; de occiduo, in terra de Guislido. Et alia terra affrontat: de circi, in iam dicto regario; de aquilonis, in terra de Durando sive de Richilde; de meridie, in flumine Lubricato; de occiduo, in terra de Scluua vel suos eres.*" (DCB, doc. 76).

Com hi podem observar, el mot *rio*, que aleshores significava "riera", és aplicat a la riera de Torrelles, però no pas al Llobregat ("*in flumine Lupricato*"), aleshores considerat *flom* en català: "flom de Llobregat".

L'existència de propietats de la família comtal es confirma en un document de l'any 974: "*in terminio de castrum Cervilione, in locum que dicunt Garrosa, prope domum s. Vincenti... in ipso regario qui fuit de Garsinde cometissa*" (CSCg, doc. 106). La comtessa Garsenda que esmenta aquest document, tant podia ser la muller de Guifre II Borrell I, la qual morí entre el 930 i el 936 (però llavors aquest rec seria anterior al comte Mir o Miró), o bé potser la seva néta, també dita Garsenda (filla de la vescomtessa Riquilda, que com hem vist tenia terres en aquest lloc), casada amb el comte Ramon Ponç de Tolosa.

El 981 encara apareix en una escriptura el vell nom de Garrosa, precedit del del titular de la parròquia, en relació amb aquest terme: "*et ad domum s. Vincentii, situm in Garrosa*" (CSCg, doc. 136), però pocs anys després, el 986, un altre document del mateix cartulari, ultra referir-se al titular parroquial, ja només parla dels "horts comtals": "*in terminio de s. Vincenti, ad ipsos ortos chometales*" (CSCg, doc. 191).

L'any 992, els comtes Ramon Borrell i Ermengol van vendre al magnat Ènyec Bonfill el castell de Cervelló i el seu terme jurisdiccional. Amb el temps, Sant Vicenç dels Horts va esdevenir la capital efectiva d'aquest terme, i per això els seus senyors foren anomenats sovint barons de Cervelló i de Sant Vicenç, i fins i tot aquesta vila fou anomenada sovint, com veurem, Sant Vicenç de Cervelló, com en el cas de Santa Coloma de Cervelló, també anomenada Santa Coloma de Montpedrós,

és evident que hi ha hagut una solució de continuïtat, perquè les *villae* que apareixen en la documentació medieval no es remunten a l'època romana (en què solien aplicar-hi el sufix *-anus*, *-ana*, com en el cas de Pallejà, *Palladianus*; veg. J. Moran, "Toponímia romana del Baix Llobregat", dins id., o.c. nota 2), segons Paul Aebischer, *Études de toponymie catalane* (Barcelona 1928), p. 5 i segs.; i, a més, el nom propi *Garrosa* no és típic tampoc del període romà. Potser la titularitat de la parròquia, dedicada a sant Vicenç, té una antiguitat major, puix que el culte a aquest màrtir era molt estès abans de la reconquesta carolíngia; veg. Carmen García Rodríguez, *El culto a los santos en la España romana y visigoda* (Madrid 1966), p. 257-278.

5. Ramon d'Abadal i de Vinyals, *Dels visigots als catalans*, vol. I (Barcelona 1974, 2^a ed.), p. 362.

6. Veg. Ferran Soldevila, *Història de Catalunya* (Barcelona 1963, 2^a ed.), p. 85; l'article *Miró I de Barcelona*, signat per Miquel Coll i Alentorn, a la *Gran Enciclopèdia Catalana*; i també, Armand de Fluvià, *Els primitius comtats i vescomtats de Catalunya* (Barcelona 1989), p. 26-27.

Però d'aquesta venda eren excloses precisament les parellades de terra, les mujades de vinya i els horts de la família comtal: "*exceptus ipsas XV pariliatas de terra et modiatas XXX de vineas et ipsos ortos quod hodie Borrellus comes ad suum opus tenebat ad suum domenicum*" (AC, doc. 232).

Una part d'aquests béns foren donats, probablement pel comte Ramon Borrell I, al monestir de Sant Cugat del Vallès, perquè en la butlla de Benet VIII, del 23 de gener de 1023, en què confirma les possessions d'aquest monestir, apareix "*ipsum alodem qui est in terminos de Cervilione, que dicunt Ortos Comitales, quo dominus Raimundus, comes, dimisit per suum testamentum vel iudicium in ipso monasterio per remedio anime sue*" (CSCg, doc. 486). Com hi podem observar, el sintagma "*Ortos Comitales*", és a dir, Horts Comtals, apareix pràcticament toponimitzat, denominant el territori que pertanyia o havia pertangut a la família comtal. Pocs anys després, el 1028, un altre document de Sant Cugat es refereix a "*orto I, qui est in terminio de castrum Cervilione, sive in ipsos Ortos Comtales*" (CSCg, doc. 507).

Ja en el segle XII, una butlla de Calixt II, del 1120, que també confirma els béns d'aquest monestir, es refereix als dominis "*de Cervilione, Ortos Comitales, sicut dominus comes dimisit iam dicto monasterio*" (CSCg, doc. 847). I uns anys després ja apareix la denominació que hauria d'ésser la definitiva d'aquesta parròquia i del seu terme, ja oblidat el vell nom de *Garrosa*: el 1148 hi ha una restitució a Sant Cugat d'un "*fevum in comitatu Barchinone, infra terminos Cervilionis, in parrochia s. Vincencii de Ortis*" (CSCg, doc. 976), és a dir, Sant Vicenç dels Horts.

Aquesta denominació ja apareix repetida en la fórmula "*infra terminum castrum de Cervilione, in parrochia s. Vincencii de Ortis*" en altres documents de Sant Cugat del Vallès, dels anys 1177 (CSCg, doc. 1112), 1184 (CSCg, doc. 1152), 1193 (CSCg, doc. 1194), i directament: "*domenicaturam de... s. Vincentii de Ortis*" en una confirmació dels béns del monestir que féu el rei Jaume I el 1234 (CSCg, doc. 1320), sense esment al terme del castell de Cervelló, potser a causa de l'enemistat del rei amb els senyors d'aquest castell.

Cal dir que el document de l'any 1177 que hem esmentat ens informa que una possessió d'aquest terme confrontava "*ab orientis in flumine Lupricati, a meridie in alodio domine regis, ab occiduo in strata publica, a circio in alodio s. Petri castrum Serrensis*" (és a dir, de Sant Pere de Casseres), de manera que sabem que el comte-rei hi tenia encara un alou. També sabem que el 1211 el rei Pere el Catòlic donà un camp dit Parellada (nom aquest que ha perdurat en el terme, com a topònim i com a llinatge), que tenia en franc alou al comtat de Barcelona, parròquia de Sant Vicenç de Cervelló (l'altra denominació que ja hem vist i que no prosperà) i Santa Eulàlia de Pallejà⁷.

En el segle XII, ja tenim doncs consolidada la denominació de Sant Vicenç dels Horts, sense el qualificatiu de comtals, no solament per economia en la denominació, sinó també probablement pel fet que el comte posseïdor ja era rei.

Quant al rec que fou de la comtessa Garsenda, creiem que es tracta del mateix que va fer construir o refer el comte Mir i que devia restar en possessió directa de la família comtal. Aquest rec existeix encara a Sant Vicenç dels Horts, conegut amb el nom de rec del Poble; prenia les aigües d'una surgència, avui extingida, que hi havia junt a la riera de Cervelló, dins el terme de Cervelló, sota de la Granja Garcia i prop de la confluència amb la riera de Corbera⁸; ja entrat en el terme de Sant Vicenç, les seves aigües es recollien en la gran bassa del molí dels Freres, després passaven al pla del Llobregat, on reguen encara els antics horts comtals, que han donat nom a la vila, i finalment desguassen a la riera de Torrelles, poc abans de la confluència d'aquesta amb el Llobregat⁹.

7. Josep Baucells i Reig, *El Baix Llobregat i la Pia Almoina de la Seu de Barcelona* (Barcelona 1984), p. 91.

8. Informació facilitada pels senyors Jaume Armengol i Agustí Caralt, de Sant Vicenç dels Horts.

9. Com a conseqüència de les darreres transformacions urbanístiques, ha desaparegut el primer tram d'aquest rec, que avui es nodreix de les aigües reciclades d'una depuradora.

Del molí dels Frares no tenim altra notícia que la que figura en la inscripció que hi havia a la llinda de la porta envoltant la figura de sant Pau: “Any 1723, molí de Sant Pau del Camp de Barcelona. Any 1370, adquirit de Clascharí. Unit a Montserrat 1583 y recobrat en 1723”.

Finalment ens referirem al raval de Sant Vicenç conegut amb el nom del Serral, a la vora del qual discorre el rec del Poble. L'única grafia que coneixem és aquesta, amb *e* àtona, com si provingués de serra, encara que es troba de fet en el pla del riu, si bé una mica elevat respecte dels horts. Com que precisament en aquesta zona es trobava l'alou comtal, després també reial, sospitem que la forma etimològica no sigui *sa real*, amb l'article dit “salat” vigent a la comarca durant l'edat mitjana (cf Sant Joan Despi), que hi hagués romàs fossilitzat i aglutinat, convertit després en *Serral* per etimologia popular; però es tracta només d'una hipòtesi que caldria confirmar documentalment

Precisament, en un extrem del Serral es troba un gran mas anomenat la Can Sala, que potser també podia haver estat relacionat directament amb aquest alou primitiu comtal. Però aquesta també és una hipòtesi que caldrà confirmar documentalment, i que en qualsevol cas ja excedeix el propòsit d'aquest treball d'homenatge a Ramon Amigó, onomasiòleg il·lustre, bon patriota català i, per tant, bon demòcrata.

Sigles:

- AC = Federico Udina Martorell, *El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IX-X* (Barcelona 1951)
 CSC = José Rius Serra, *Cartulario de “Sant Cugat” del Vallés* (Barcelona 1945-47)
 DCB = Àngel Fàbrega i Grau, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, vol. I (Barcelona 1995)
 RAC-1 = J. Bolós i J. Moran, *Repertori d'antropònims catalans (RAC)*, vol. I (Barcelona 1994)

